

Agora: papeles de Filosofía, 43(1) (2024). ISSN-e: 2174-3347
<https://doi.org/10.15304/ag.43.1.9424>

Recensiones

RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Mariano: *La idea de tonto. Estudio contra la estupidez*, Ápeiron Ediciones, Madrid, 2022, 213p.

Miguel Ángel Martínez Quintanar¹

¹ Universidade de Santiago de Compostela, España

Recibido: 04/10/2023; Aceptado: 27/10/2023

Mariano Rodríguez González, catedrático de Filosofía da Universidade Complutense de Madrid, estudoso do pensamento de Nietzsche, Freud, Heidegger, Wittgenstein, María Zambrano, Clément Rosset, especialista en Filosofía da mente (nomeadamente Derek Parfit), presenta unha formulación e unha análise filosófica, de trazos éticos e ontolóxicos, dunha figura, malia que intemporal, frecuente nos nosos días: o estúpido. Escrito con claridade, desde unha ampla cultura filosófica e literaria, atenta aos matices, densidade e contextos de aplicación do concepto de “estúpido”, o ensaio é un magnífico exemplo da utilidade práctica da filosofía na súa función de “vivisección” dos ángulos cegos da nosa actualidade e as zonas de sombra que, nas persoas e nas súas accións, aparentan ser claras.

O capítulo 1 “Prólogo. *La cultura de Francia o el soberbio intento de estrangular a la estupidez*” (pp. 9-33) comeza coa formulación do problema de cal é o punto de vista adecuado, ou perspectiva válida, para tratar un asunto tan complexo como a figura do estúpido. É un asunto espiñento porque está intimamente relacionado coa consciencia do fondo da estupidez de quen estuda este tema e da correcta delimitación do obxecto de estudio. Escribe o autor: “Este libro no pretende tratar, por lo menos primariamente, de lo estúpidos que seríamos todos nosotros, en nuestra calidad universal de estúpidos *relativos* a una perspectiva determinada. Porque si fuera así no tendría casi nada interesante que decir, muy poco que no pudiéramos llegar a saber sin leerlo. Sino que quiere tratar del estúpido absoluto, o del *tonto de remate*, sin par expresión de la lengua castellana. Queremos tratar de aquello que sería tonto desde *cualquier* perspectiva que fuera posible ocupar por medio de la imaginación empática o de la comprensión humanamente alcanzable” (p. 11). Desde esta pretensión, o autor fai unha primeira delimitación psicolóxica: a estupidez do tonto de remate é falta absoluta de autonomía mental: “estaría ese tonto abandonado a la pasividad de víctima que es propia del que se halla a merced de sus ocurrencias aparentemente azarosas” (p. 13). A segunda delimitación atinxe á xenealoxía do estúpido: é quen vive en “un amasijo embrollado de presuposiciones, conjeturas, experiencias, verdades, emociones, e incluso de ‘profunda sabiduría’ que se han aglutinado y han comenzado a inflarse o ensancharse dando lugar a un organismo monstruoso” (p. 16). A terceira delimitación é ética: o estúpido é o indiferente ou o desinteresado ante o que de verdade é valioso porque sinte apego polas cousas ridículas (este trazo achegaríao ao insensato). A cuarta delimitación é epistémica: o imbécil non sinte interese pola verdade. A última é política no sentido máis orixinario da palabra: “Yo soy yo porque no me desvíe de mi camino por mucho que me diga, como las mulas con orejeras. Yo soy yo porque me identifico con mis raíces, con mi grupo de referencia que me constituye. No soy como el que corta sus raíces pues a ese le ocurre, desgraciado, que pierde su identidad” (p. 19). O capítulo remata cunhas precisións sobre a diferenza entre o estúpido e o imbécil (torpe o primeiro, interesado só no propio o segundo) e o posible desprazamento entre ambas as dúas figuras: “como me siento un perfecto *idiota*, necesito desesperadamente ser alguien, pero sobre todo crérmelo, es decir, petrificarme en el espíritu de seriedad o en la *estupidez*” (p. 27).

O capítulo 2 “Presentación. *Memoria personal en el origen del pensar*” (pp. 35-44) comeza cun exercicio de anamnese do autor no que matiza e descobre que se cando era novo “*el infierno son los otros*”, na idade adulta é cando se lle revela un significado diferente dese emblema: “Que el infierno sean los otros quiere decir, en cambio, que el infierno son los tontos (...)” (pp. 36-37). Tras esa constatación o autor pasa a considerar un problema: os tontos de remate, os estúpidos, son educables? Esta cuestión, a todas luces, toca o nervio sensible da filosofía. Por que? “La filosofía busca la eliminación de la estupidez, de ninguna manera entenderse con ella ni aceptarla como interlocutora” (p. 39). Quen de verdade é filósofo non pode aceptar o dereito a ser estúpido, declara o autor. Sobre o presunto dereito á estupidez,

como forma de vida, ou como elección persoal, o autor diserta con suma brillantez negando, claro está, a súa pertinencia ética e política. Con todo, o capítulo remata constatando as dificultades (resistencia, defensas, bloqueos) que existen na educación do estúpido.

O capítulo 3 “Parte primera. Algunas de las muchas cosas en las que consistiría ser estúpido. *O del espanto y la risa*” (pp. 45-109) é un achegamento á estupidez entendida como déficit cognitivo, fracaso da intelixencia, falta de comprensión. O autor certifica que o enfoque filosófico descubre que non hai negatividade no concepto e carencia na figura. Pola contra, o concepto de “estúpido” é positivo e a figura do imbécil reborda ideas, actividade, inclusive creatividade. Por outras palabras, a estupidez ten un contido e refire unha acción. Desde este ángulo, o que se opón a estupidez é sensatez: “Es el estúpido por encima de todo el insensato, el que carece de juicio o de buen sentido” (p. 60). O cretino é quen se encontra sumido na desidia de si. Desde o punto de vista da filosofía clásica o seu nome é “estulto”. En primeiro lugar, non se encontra preocupado polo seu propio eu porque non é capaz de discernir entre o obxectivo e subxectivo das representacións que nel se forman (xa que logo é arrastrado dun lugar a outro, cambia sen fundamento de opinión). En segundo lugar, encóntrase nun estado de dispersión temporal: non lembra, é alleo á memoria, non quere ou é incapaz de unificar o pasado desde un punto de vista narrativo. “Sería estulto justamente el que vive en la pura exterioridad, sin ocuparse para nada de si mismo, y por eso habría abandonado la memoria biográfica como algo inconveniente que en realidad carece de interés o que incluso puede resultar molesto. El que es estúpido en este sentido no rememora nada, jamás se detiene a examinar su vida” (p. 67). A condición de estúpido é sinónima de evacuación ou baleirado da intimidade. Desposuído de si, cos ollos pechados ao real, alleo á verdade, o estúpido funciona inoculando nas persoas do seu entorno unha diminución da potencia de obrar e pensar. Diminución que, no caso do propio estúpido, vén dan man dun trazo letal: o desinterese pola comprensión, tanto de si como do outro, que o conduce a complicarse e complicarlle a vida aos demais. Segundo o autor, podería ser posible que a brutalidade roma do estúpido e a súa “praxis da estupidez” (p. 106) remitan, en última instancia, a unha carencia afectiva, unha especie de inmoralidade que destrúe a decencia, degrada a dignidade do humano, e o envorca na vaidade e o pánico. O estúpido é un incapaz que, ademais, non sabe que o é. Con todo, neste momento moral pode aparecer unha cura: “La mejor medicina contra el mal de la estupidez que se podrá administrar a sí misma cualquier persona, en suma, es la *modestia*” (p. 109).

O capítulo 4 “Parte segunda. Del peligro de los estúpidos. *Las cosas duras conviene decir las riendo*” (pp. 111-129) comeza cunha interesante reflexión sobre a relación entre estupidez e malevolencia. Esta relación parece pivotar sobre dous eixos: estúpido é quen se prexudica a si mesmo e, tamén, quen manca a outros, en ambos os dous casos, sen ningunha necesidade. O estúpido é quen non tira beneficio do mal que reparte. No obstante, o asunto é complexo. O autor neste punto matiza, e tenta vincular estupidez e mal por medio do gancho da envexa que nunca se bota en falta nos cretinos. “Si he de pronunciarme, desde mi dilatada experiencia personal con memos casi de remate, y también conmigo mismo como memo solo vulgar o relativo, espero, tal conexión entre tontería y envidia sería, en efecto, la regla” (p. 117). As raíces do dano que causa calquera estúpido son dúas. A primeira é a súa conduta errática, irracional, imprevisible; a segunda, a ignorancia sobre a estupidez do seu propio ser. Por estes dous motivos, “el dolor que causan los estúpidos es mayor o mucho mayor que el que causan los malvados” (pp. 110-120). O malvado, con frecuencia, é racional e, xa que logo, comprensible e previsible. Ademais, por veces, autolímítase nas súas maldades, porque é consciente do que fai e pode ceder á ameaza do remorso ou do temor ao castigo. Desta comprobación, o autor tira dúas consecuencias. Unha, pedagóxica: o estúpido é ineducable porque non hai forma de facerlle abandonar a súa identidade rexa, férrea, granítica. Outra,

filosófica: o estúpido pensa e actúa fóra da lóxica e da verdade. “Es como una fuerza ciega de inercia mortal” (p. 121). É un tipo humano ao que lle trae sen coidado a realidade. Segundo o autor, a única solución para soportar ao estúpido é, quizais, non tomalo xamais en serio: “De manera que tomarse en serio el peligro que supone el estúpido para la vida humana significa, paradójicamente, que no lo vamos a tomar en serio” (p. 129).

O capítulo 5 “Nietzsche y la ambigua valoración de la estupidez. *Salvar al estúpido o la caridad nietzscheana*” (pp. 131-184) repasa e revisa a interpretación que Nietzsche fai da estupidez. O autor encontra tres motivos polos que Nietzsche pode resultar un apoio útil na súa reflexión. O primeiro, é que o perspectivismo nietzscheano é unha boa ferramenta analítica para afondar no sentido da estupidez e abordala como incapacidade de saír da perspectiva propia que define a quen carece de toda empatía. Aquí residiría a idiotéz do idiota. En segundo lugar, a reflexión nietzscheana apunta a unha clase de estupidez excepcional que acompaña á sabedoría como sombra indispensable: abre a posibilidade de construír unha ciencia alegre fronte ao cristianismo paulino e erasmista. En terceiro lugar, é unha filosofía que facilita a abordaxe da estupidez cósmica, en relación coas categorías de azar e necesidade (a reacción sobrehumana a esta estupidez é a afirmación sen condicións que chega até o extremo de amala). Estes tres motivos articulan en tres bloques a exposición do autor. O primeiro caracteriza a estupidez no contexto da relación entre educación e Estado, o deber do filósofo (a destrución da estupidez e a educación do xénero humano), o filisteísmo cultural, a necesaria intolerancia co estúpido. O segundo bloque aborda o exame dos trazos da estúpida “masa wagnerizada” (p. 159), a perspectiva estreita e ignara do estúpido, o rexeitamento estúpido da obxectividade, o sentir cósmico alegre e sabio, a sabedoría como alegría. O terceiro bloque afonda no nexo da afirmación dionisíaca da realidade estúpida (mestura de azar e necesidade) co proxecto de transvaloración da estupidez: “Es decir, Dionisos, como dios de la vida indestructible, y por lo tanto *máximo derrochador que no cuida en absoluto de sí mismo porque carece de razón para cuidarse, sería el estúpido mayor del reino*, entendiendo por tal el único reino que es el del azar y la necesidad. Pero al mismo tiempo, su suprema imbecilidad se conjuga con el hecho de que, sin duda ninguna, no habría sabiduría más elevada que la suya, pues es la sabiduría de la afirmación y la aprobación incondicionadas” (p. 183).

O capítulo 6 “Conclusión. La estupidez desde Rosset. *El estúpido es cobarde más de la cuenta*” (pp. 185-213) é unha atinada introdución ao concepto de estúpido tal como é estudado polo filósofo francés Clément Rosset. O estúpido é quen procede a duplicar o real nun dobre imaxinario e, xa que logo, nega o real con constancia e teimosía. Este dobre do real é a súa inversión falsa que se autoproclama realidade verdadeira. Se a filosofía se define como teoría do real, visión do real, o maior inimigo do estúpido é o filósofo. O estúpido é un iluso que entende todo ao revés: “su condición existencial es habitar instalado en una construcción ilusoria” (p. 187). A súa condición refórzase acotío co seu desinterese pola comprensión, a súa repugnancia polo real (que asocia ao intolerable), a súa frenética actividade imaxinaria e duplicadora: “El estúpido es activo o incluso muy activo, entonces, pero sin duda lo es *a su modo*. Su modo propio de actuar es *enredar*, o sea, embarullar, revolver. Los enredos del estúpido sin duda pueden llegar a ser extremadamente molestos para la gente sensata o más o menos seria, que suele ser la que está *realmente* ocupada en algo” (p. 194). Deste xeito, a estupidez caracterízase por unha especie de hiperactividade empeñada en desmentir o real e confundir este esforzo de desmentido co exercicio da liberdade. Un desmentido que disimula unha fonda tristeza malia as aparencias, isto é, a negación ininterrompida da alegría e a envexa reactiva contra os alegres. Esta tristeza, case normativa, fai que os estúpidos sexan propensos á conxura. O autor prolonga a descrición da figura do estúpido, inspirada en Rosset,

coa descrición do seu apego a asuntos ridículos e irrisorios, a risa cruel que este apego desata nos sensatos (risa que, con frecuencia, debe ser disimulada porque ven tinguida, na actualidade, dun desaire aos “igualitarismos” que converten en mediocres a todos os membros do xénero humano). A reflexión remata co establecemento dunha aguda diferenza: a idiotez do real (absurdo, sen sentido, necesario, azaroso) e a idiotez do imbécil (que vive apegado ao dobre cando é manifestamente ilusorio, isto é, ridículo). Ante isto, o autor, cun certo sarcasmo, propón unha vía de “rendemento filosófico” do contacto inevitable cos estúpidos: “Si es verdad que, al rodearse de imbéciles, el sensato correrá siempre el peligro de enajenarse de lo real, es decir, de convertirse en uno de ellos, eso solo viene de que se toma sus imbecilidades en serio, porque así es muy fácil llegar a involucrarse en ellas. Pero si se consigue mantener al tonto a la conveniente distancia para observar científicamente sus evoluciones, entonces obtendrá una ganancia cognitiva considerable. Por eso el tonto puede llegar a ser medio de sabiduría para el que sabe inquirir” (pp. 212-213).

O ensaio filosófico do profesor Mariano Rodríguez González ten unha dupla virtude: informativa e formativa. A primeira materialízase como exame analítico e crítico da bibliografía actual sobre o tema da estupidez. Un exame de incisiva hermenéutica textual, mais, tamén, e sobre todo, unha indagación vital baseada na reflexión sobre experiencias biográficas do propio autor. A segunda cristaliza como demostración apaixonada da abordaxe do problema da estupidez desde unha filosofía matizada, perspectivista, irónica, de corte sapiencial ás veces, mais tamén comprometida na loita ética contra o cretinismo e as súas variadas manifestacións nas sociedades avanzadas e súa infiltración nas institucións democráticas.